

VÁROSI VILÁG –
VÁROSFEJLŐDÉS
A GLOBALIZÁCIÓ KORÁBAN

Enyedi György

AZ ELEKTRONIKUS VÁLTOZAT A MŰ KÉZIRATÁT TARTALMAZZA

Pécs, 2003

Pécsi Tudományegyetem
Közgazdaság-tudományi Kara

Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola

HABILITÁCIÓS ELŐADÁSOK

4.

A 2002. november 7-én a Pécsi Tudományegyetemen tartott
díszdoktori székfoglaló előadás szerkesztett változata

VÁROSI VILÁG –
VÁROSFEJLŐDÉS
A GLOBALIZÁCIÓ KORÁBAN

Enyedi György

Pécs, 2003

- © Pécsi Tudományegyetem
Közgazdaság-tudományi Kar
Pécs, Rákóczi út 80.
- © Enyedi György

Sorozatszerkesztő
Buday-Sántha Attila

ISSN 1587-6217
ISBN 963 641 956 6

A szedés és a tördelés az MTA Regionális
Kutatások Központjának a munkája
Műszaki szerkesztő: Frick Dorottya
Nyomta és kötötte a Sümegi Nyomdaipari,
Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. Pécs

Tartalom

Bevezetés	7
1. Hogyan módosul a városhálózat és a városszerkezet?	8
2. Mivel magyarázható a modern gazdaság földrajzi koncentrációja, nagyvárosokba tömörülése?	12
3. Hogyan alakulnak ki és működnek a globális városrégiók és hálózataik?	17
4. Fenntartható-e a városnövekedés jelen üteme?	21
<i>Irodalom</i>	23
<i>Angol nyelvű összefoglaló</i>	24
<i>A szerző</i>	26

Bevezetés

A 2000. év nemcsak az ezredfordulónak kijáró megilletődést hozta, hanem a Föld legtöbb országában a tízévenként szokásos népszámlálást is. Ezek összegezéséből kiderült, hogy az emberiség történelme során először a városlakók többségbe kerültek: kereken 3,2 milliárd ember lakik városokban (és kb. 3 milliárd falun, mely szám a falusi települések ma is számottevő jelentőségére utal).

Ám a többségbe kerülés csak szimbolikus jelentőségű. A valódi jelentőséget a városok növekvő gazdasági irányító szerepe, az „új gazdaság” nagyvárosi koncentrációja, a városok növekvő fontossága a társadalmi reprodukcióban, a magas kultúra fejlesztésében, a politikai hatalom allokációjában adja meg. Tanulmányom eme – az 1980-as évek közepe óta felgyorsuló – városnövekedési szakasznak néhány új térbeli vonatkozásával foglalkozik. A következő kérdésekre keresünk választ:

- 1) Hogyan módosítja a jelen városfejlődés a városhálózatot és a városok szerkezetét?
- 2) Mi a magyarázata a nagyvárosi növekedésnek?
- 3) Hogyan alakulnak ki és működnek a globális városhálózatok?
- 4) Fenntartható-e a jelen városfejlődés?

1. Hogyan módosul a városhálózat és a városszerkezet?

A jelen városnövekedés nem arányosan módosítja a történelmileg kialakult városhálózatokat, hanem mindenekelőtt *nagyvárosi növekedést* jelent. Jelenleg több, mint 300 egymillió lakosnál népesebb város (városrégió) van a Földön. Csaknem húszban tízmilliónál – vagyis hazánk teljes népességénél – többen élnek (1. táblázat).

1. táblázat

*A Föld tizenöt legnépesebb városa 1950 és 2000 között
(millió lakos)**

1950		2000	
1. New York, USA	12,3	1. Tokió, Japán	26,4
2. London, UK	8,7	2. Mexikóváros, Mexikó	18,0
3. Tokió, Japán	6,9	3. Sao Paulo, Brazília	17,9
4. Párizs, Franciaország	5,4	4. New York, USA	16,7
5. Moszkva, Szovjetunió	5,4	5. Mumbai (Bombay), India	16,1
6. Sanghaj, Kína	5,3	6. Los Angeles, USA	13,2
7. Ruhr-É-Rajna városegység	5,3	7. Kalkutta, India	13,1
8. Buenos Aires, Argentína	5,0	8. Sanghaj, Kína	12,9
9. Chicago, USA	4,9	9. Dacca, Banglades	12,5
10. Kalkutta, India	4,4	10. Újdelhi, India	12,4
11. Oszaka, Japán	4,1	11. Buenos Aires, Argentína	12,0
12. Los Angeles, USA	4,0	12. Dzsakarta, Indonézia	11,0
13. Peking, Kína	3,9	13. Oszaka, Japán	11,0
14. Milánó, Olaszország	3,6	14. Peking, Kína	10,8
15. Berlin, Németország	3,3	15. Rio de Janeiro, Brazília	10,7

Forrás: Pacione, 2001 és United Nations Population Division, World Urbanization Prospects: The 2001 Revision, New York, UN, 2002.

* Az adatok a városi agglomerációkra, városrégiókra vonatkoznak, amelyek meghatározása országokként különböző.

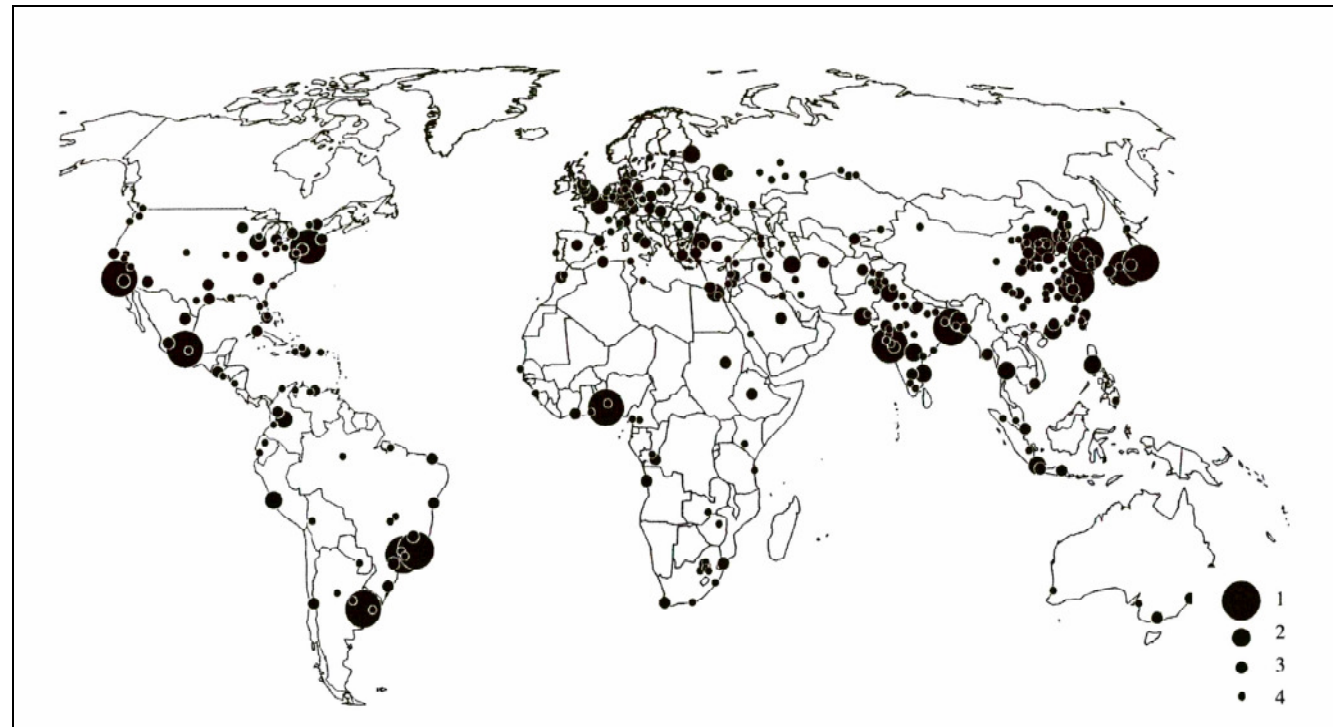
A táblázat egyszerű áttekintése is több következtetést enged meg:

- a) Az elmúlt fél évszázadban a nagyvárosi növekedés valóban nagyméretű volt. 1950-ben csak egyetlen városban élt tízmilliónál több ember, 2000-ben tizenkilencben. 2000-ben a harmincadik városban is csaknem hétmillió ember lakott, annyi, mint 1950-ben Tokióban, az akkori világ harmadik legnagyobb városában. Érthető, hogy az elmúlt évtizedekben a nagyvárosok között is meg kellett különböztetni egy külön kategóriát: a tízmilliónál népesebb megvárosokat.

b) Alapvetően módosult a legnagyobb városok földrajzi eloszlása. 1950-ben a tizenöt legnagyobb város közül tizenegy a fejlett országokban – hat Európában, öt Észak-Amerikában és Japánban – volt regisztrálható. Egyértelműnek tűnt a gazdasági fejlettség és a városnövekedés összekapcsolódása, Európában pedig a háború utáni újjáépítési periódus lendülete is. 2000-ben már nincs egyetlen magyarázat. Az európai városok eltűnnek a listáról: a tízmilliós párizsi agglomeráció a tizenkilencedik (Párizs városnak közigazgatási határain belül csupán 1,8 millió lakos él), a legtöbb európai város az 1980-as évek óta csökkenő népességű. Az Európán kívüli fejlett világot is csupán négy város (Tokió, Oszaka, New York, Los Angeles) képviseli; a többség az ún. emelkedő, hosszabb ideje gyorsan növekvő gazdaságokhoz tartozik, de a fejlődő (azaz elmaradott) világ is jelen van (Dacca, Kalkutta). Egyidejűleg több városfejlődési folyamat érvényesül a világon, korábbi agrárországok is jelentős városnövekedés színterei (egyedül Kínában közel félmilliárd városlakó él!); feljegyezhetünk gazdasági fejlődést városi népességcsökkenés és -növekedés mellett, és városi népességnövekedést gazdasági fejlődés nélkül. A városnövekedés magyarázatára még visszatérünk (1. ábra).

A hatalmas városi népességtömeg térbeli elhelyezkedése sem a 19. század nagyvárosaira, sem a 20. század városi agglomerációira nem hasonlít. Ezek nem egyszerűen nagyra nőtt városok, hanem többközpontú, új szerkezetű, urbanizált régiók. A 19. századi nagyváros szerkezetét egy üzleti/közigazgatási városközpont, a központot körülvevő belső lakóövezet, azután vegyes (lakó- és munkahely) övezet, ipari övezet s ehhez kapcsolódó külső (munkás) lakóövezet jellemezte. A településföldrajz klasszikus tétele: a lakó- és munkahelyek térbeli egysége akkor még érvényesült. A 19. század második felében kialakuló *nagyvárosi agglomerációk* alapsémája a központi város, amely munkavállalóinak egy részét a környező települések lakóiból toborozza; azután az agglomerációs gyűrű települései, amelyek főleg lakóhely- (részben szabadidő-eltöltési) funkciójúak, a központi nagyváros kitelepített „hálózobái”, gazdasági és szolgáltatási szempontból alárendelt függvényei. A mai – nagyobb kiterjedésű – *nagyvárosi régiók* többközpontúak, a régió települései között jelentős a funkcionális munkamegosztás. Például fontos termelő vagy kutatás-fejlesztési, vagy kulturális-oktatási funkciók telepednek a külső településekre. Különböző méretű, de egyenlő rangú települések horizontális együttműködése, hálózatban működése váltja fel a korábbi hierarchizált tagoltságot (2. ábra). Ilyen nagyvárosi régió van kialakulóban Budapest körül, a budapesti agglomeráció kibővülésével (e régió peremvárosai: Tatabánya, Székesfehérvár, Kecskemét, Szolnok, Gyöngyös) és belső funkcionális átformálódásával – függetlenül attól, hogy a területi statisztikai számbavétel régióhatárait hol húzzák meg (Enyedi 2002). A Buda-

1. ábra

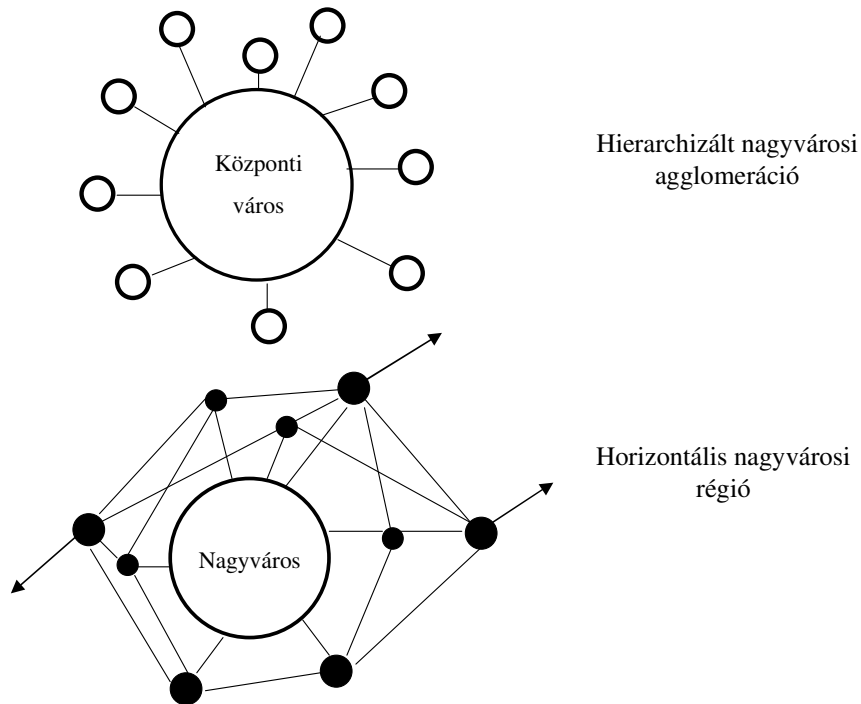
Az egymilliónál népesebb városok, 1995

Jelmagyarázat: 1 = 10 millió felett; 2 = 5–10 millió; 3 = 2–5 millió; 4 = 1–2 millió

Forrás: U.N. World Urbanization Prospect, 1998.

2. ábra

A nagyvárosi agglomeráció és nagyvárosi régió szerkezete



pest és vidéke (Pest megye) közötti feszültségek nemcsak a politikai kakaskodás témái, hanem éppen ebből az átalakulásból, s az átalakulás által igényelt kooperációs hálózatok kialakításának nehézségeiből is adódnak. A funkcionális nagyvárosrégió fejlesztési vagy különösen közigazgatási régióként való elismerése politikailag kockázatos lenne, hiszen a köztudatban Budapest túlsúlya tűnik az ország fő területi aránytalanságának.

A nagyvárosi régiók kiemelkedése növeli a településhálózaton belüli egyenlőtlenségeket. Felborul a településtudomány és a településföldrajz egyik alaptétele, a város és vidéke (vonzáskörzete) egymásra utalt kapcsolata. Felbomlik *Christaller* szép hatszögű településrendje: a vonzáskörzetek – a közlekedés fejlődésének is köszönhetően – kitágulnak, átléphetik az országhatárokat. Az átalakulás fő veszteségei a kisvárosok, melyek szolgáltatásai iránt csökken a kereslet: sűrűn lakott országban nem gond a kisvárosok kikerülése, a nagyobb kínálatú középvárosok felkeresése vásárlási, egészségügyi, iskolázási, kulturális, fogyasztási céllal. Az 1960-as, 1970-es években Európában a kisvárosi hálózat bővülése volt jellemző, jelenleg a kisvárosok egy része elveszíti önálló funkcióit: betagozódik egy nagyvárosi térségbe, vagy beleszűrül falusias környezetébe.

2. Mivel magyarázható a modern gazdaság földrajzi koncentrációja, nagyvárosokba tömörülése?

Az 1970-es, 1980-as években feltételeztük, hogy a szállítási és a kommunikációs technológia fejlődése, főleg az informatikai társadalom kibontakozása megszünteti a városi koncentráció indokoltságát. A tömegtermelést szolgáló nagy ipari kombinátok eltűntek a fejlett világ nagyvárosaiból. Nem tűntek el azonban a világ gazdaságából: megjelentek Dél- és Kelet-Ázsiában, Latin-Amerikában, az ún. emelkedő gazdaságokban. A modern gazdaság jelentős része tömegtermelés, nemcsak a hagyományos iparágakban, de az autógyártásban, általában a csúcstechnológiai iparban is, amely a fejlett világ félperifériáin (akárhányszor egy fejlett ország belső perifériáin) növekszik. Az új gazdaság, az informatika, a tudás alapú gazdaság által kiváltott városi koncentráció magyarázata eltér a tömegtermelés, a feldolgozóipar és eme iparágakhoz kapcsolódó termelő szolgáltatások által kiváltott városnövekedés magyarázatától. Mint már említettem, a jelenlegi nagyvárosi gazdaság- (és népesség-) koncentrációt nem egyetlen mechanizmus váltja ki.

2.1. Ami a *legfejlettebb* országokat illeti: vagy másfél évtizedig (az 1970-es, 1980-as években) ezekben az országokban dezurbanizációs jelenségeket jegyezhetünk fel. Ám ez átmenetinek bizonyult: az 1980-as évek második felétől a városok (városrégiók) egyre nagyobbak és főleg egyre jelentősebbek. Jóllehet a technológia fejlődése valóban lehetővé tette a nagy távolságú társadalmi és gazdasági interakciókat, más esetekben a *közelség* szükséglete erősödött. Leegyszerűsítve az mondható, hogy a rutinszerű gazdasági tevékenység valóban roppant rugalmas településűvé vált, ám a nagyvárosokban tömörül éppen a legkorszerűbb ipar, a felsőszintű üzleti szolgáltatások, a kutatás-fejlesztés, a pénzügyi szervezetek, a kulturális gazdaság. A korszerű ipar gazdasági környezete bizonytalan, a tevékenység rutinszerűvé tétele nem nagyon lehetséges. Például a csúcstechnológiai iparban nemcsak a technológia változik gyorsan, de a kereslet is. Olyan iparágakban, amelyek piacát a divat befolyásolja, a vállalatok állandó termékmódosításra kényszerülnek, készen kell állniuk a változtatásokra, a berendezések és a munkaerő újabb kombinációira, s állandóan figyelniük kell a piacot.

A magas szintű üzleti és pénzügyi szolgáltatásoknak is úgy kell szerveződniük, hogy sokféle projektet vagy ügyfelet tudjanak kiszolgálni, ami szintén nagyvárosi településre ösztönöz (akárcsak a jól képzett, specializált munkaerő jelenléte). A nagyvárosokban az interaktív tanulást, kreativitást, innovációt ösztönző hálózatok alakultak ki a csúcstechnológiai iparban, szolgáltatásokban, a

„kézműves” iparban (alacsony technológia, magas minőség), a divatiparban, a kulturális gazdaságban stb. A vállalatoknak kedvező egy szorosan összekapcsolódó és térben koncentrált halmaz részeként működni: ez csökkenti a tranzakciós költségeket, elősegíti a gazdaság rugalmasságát, az információhoz jutást, készletezési, működési költséget takarít meg stb. A mai világgazdaságban mind a nagy távolságú termelési és munkaerő-kapcsolatok, *mind a térbeli koncentrációk* (gazdasági tevékenységi klaszterek) jellemzőek. Ez utóbbiak adják a gazdasági alapját a nagyvárosi régióknak.

A térbeli koncentráció fő előnyét jelentő szolgáltató és információs hálózatok a világ nagyvárosaiban csomósodnak. Mivel a nagyvárosi gazdaságok erősen kapcsolódnak a világpiachoz, egyre több specializált termelőt vonzanak. A hollywoodi filmek, a Szilícium-völgy félvezető-termelése, London és New York pénzügyi szolgáltatásai, a párizsi divatipar mind-mind a világpiacon kereslet felé forduló, koncentrált rugalmas hálózatok részei. Ily módon válnak a nagyvárosi régiók a világgazdaság regionális motorjaivá.

2.2. Az *emelkedő* (félperiferikus) országok gazdaságában az ipari tömegtermelés a fő húzóerő, és ez éppen olyan városnövelő hatású, mint a legfejlettebb országokban volt – évtizedekkel korábban. A megkésettiségből és az európai-észak-amerikai kultúrától való különbözőségekből számos sajátosság következik, de alapjában ugyanaz a városnövekedési mechanizmus működik, amely a fejlett Európa nagyvárosait a 20. század első felétől, a félperiferikus Európa nagyvárosait az 1950–70-es évek között számottevően megnövelte. Feltételezésem szerint mind a fejlett világ, mind az emelkedő, mind a fejlődő (elmaradott) világ városhálózata a modern urbanizáció három olyan, egymástól eltérő ciklusában van, amelyek egymástól különböznek, de városnövelő hatásúak. Fontosnak tartom e tételt, ha vázlatosan is, kifejteni.

A modern (az ipari forradalom utáni) urbanizáció szakaszos, ciklusokra tagolódó jellegét az 1970-es évek végének vizsgálatai fogalmazták meg. Ekkor – a népszámlálások tükrében – már kézenfekvővé vált, hogy a korábban szakadatlanul vélt városnövekedés megtorpant: a legfejlettebb országokban (Észak-Amerikában és Nyugat-Európában) a népességnövekedés a kisvárosi/rurális térségekbe helyeződött át. Világviszonylatban pedig a városnövekedés nagy expanziója a fejlődő országokban jelentkezett. Számtalan esettanulmány készült országokra, településtípusokra, ám csak két átfogó, globális érvényű modell ismeret: a holland iskoláét (*Klaasen, van den Berg et al.*) és a magam szerkesztette modellt (*Enyedi 1984, 1988*). E két modell egybevetését színvonalasan végezte el *Lados Mihály* (1994). Mindkét modell négy urbanizációs szakaszt különböztet meg. Az első három szakasz hasonló (bár más elnevezésű); a negyedik, a jelenleg formálódó, a jövőbe is áthúzódó szakaszt illetően nagy a különbség (ez érthető, hiszen itt inkább hipotézisek, mint tényelemzések vetél-

kednek). A negyedik szakaszt a holland iskola reurbanizációnak nevezte, azt feltételezve, hogy az 1970-es évek városközpont-rekonstrukciói ismét megnövelik a városi népességet, visszacsábítják az elővárosokba (az agglomerációk külső gyűrűjébe) kitelepedetteket. Ez azonban – húsz év után biztosan állítható – tévedésnek bizonyult. A nyugat-európai és néhány észak-amerikai nagyváros felújított központi lakónegyedei megteltek étellel, de lakóik száma nem nőtt nagymértékben – a korábbinál sokkal nagyobb lakásokat alakítottak ki és sok a nem lakáscélú (kereskedelmi, szórakoztató, kulturális) építmény. A lakók között pedig alig van visszaköltöző, inkább a yuppie (egyedülálló fiatal értelmiségi) lakosság a jellemző. Érdekes, hogy a reurbanizációs szakasz még felbukkan a hazai szakirodalomban (Jeney 2002).

A negyedik szakasz az én modellemben az *informatikai korszak* urbanizációja, tehát az új technológia elterjedésének hatásaival magyarázza az új urbanizációs folyamatokat. Húsz éve azonban nem tételeztem fel, hogy e folyamatok erős nagyvárosi koncentrációval fognak járni.

Egy további különbség, hogy a holland iskola a fejlett világra koncentrált (alapl műve az *Urban Europe*, 1982), a fejlődő világra vonatkozó gazdag irodalom pedig nem kötötte össze e városokat a fejlett világgal, és az akkori második világ, az államszocialista rendszer urbanizációjának vizsgálata is elkülönült a Föld többi részétől. A magam modellje azonban feltételezte, hogy a fejlett országokban kialakult urbanizációs ciklusok tovább haladnak a Föld egészén olyan módosulásokkal, amelyek a megkésettsegből, a történelmileg kialakult városhálózatból, a kulturális különbségekből származnak. Ennek az igazolása a jelen városi koncentráció. E jelenségben két ciklus egy időben, de más régiókban érvényesülő hatása adódik össze. Az egyik ciklus a legfejlettebb országokban az informatika korának új gazdasága, melynek koncentráló hatását az előbb jellemeztem. A másik ciklus az ipari elrugaszkodás (take-off) az ún. emelkedő gazdaságokban. Ezek a korábbi fejlődő országok közül váltak ki, igen népesekek (az emberiség fele ezekben él!), tehát a városnövekedés hatalmas tömegeket mozgat. A fejlődő országok nagyvárosait – bár a modern gazdaság ott is megjelent – még inkább a falusi válság elől menekülő bevándorlók duzzasztják, meg az informális (hagyományos) szektorban tevékenykedők magas természetes szaporodása. A bevándorlók zöme nem integrálódik a modern nagyvárosba, lakóterületeik (pl. a brazil favellák) is falusiasak maradnak, nem változtatják meg demográfiai szokásaikat sem.

Korábban e szakaszt a 19. századi és a 20. század eleji észak-amerikai/nyugat-európai városrobbanáshoz hasonlítottam. A kiváltó gazdasági folyamatok valóban hasonlóak. A növekvő nagyvárosok társadalmi szerkezete azonban eltérő. Az emelkedő gazdaságú országok nagyvárosaiban kevéssé van jelen, a fejlődő országok nagyvárosaiból pedig gyakorlatilag hiányzik a *városi polgár*, a

középosztály, a fejlett országok városi társadalmának alappillére. Szembeszökően jelen van viszont a gazdaság, a társadalmi egyenlőtlenségek rendkívül nagyok – bár az emelkedő gazdaságok kultúrájában ez elfogadottabb, mint az európai kultúrában.

A modern urbanizáció ciklusos jellegéből kifejtett eszmefuttatásomat azzal a kérdéssel szeretném zárni, hogy min alapul e ciklusok eltérő jellege, időtartama? Előre jelezhető-e az új ciklusok megjelenési ideje és helye?

A városnövekedés szakaszait a hosszú távú gazdasági ciklusokkal magyaráztam (Enyedi 1988). Az a feltételezésem, hogy a hosszú távú (sok évtizedes) gazdasági ciklusokat nemcsak gazdasági szerkezetek, technológiák, földrajzi elterjedések jellemzik, hanem városok emelkedése és süllyedése is. A rövid távú gazdasági (konjunkturális) hullámzások nem módosíthatják a nagy tehetetlenségi erejű városi gazdaságokat, de a hosszú távú ciklusok már képesek erre.

A hosszú távú ciklusokkal több közgazdász foglalkozott. Leginkább a Kondratyev-ciklusok híresültek el; az orosz közgazdász 1922-ben publikálta mintegy száz év átváltozásainak elemzésén alapuló művét (Kondratyev 1984). Témánk szempontjából különösen fontos Schumpeter munkássága, aki magyarázattal szolgált a ciklusok változásaira. 1939-ben publikált művében (Schumpeter 1976) az ipari forradalom óta leírható három, átlag ötven évig tartó fejlődési hullámot a technológiaváltáshoz kötötte. Az első ciklust (1787–1840) a gőzgép feltalálásához és elterjedéséhez, a másodikat (1843–1897) a vasutakhoz és a gépkocsi feltalálásához, a harmadikat (a 20. század első fele) az elektromossághoz, a vegyiparhoz kapcsolhatjuk. A ciklusnak van egy emelkedő szakasza, amelynek során az innovációk elterjednek a gazdaságban és társadalomban, míg a leszálló ágban a régi termékek és iparágak fokozatosan leépülnek s újaknak adják át helyüket (ezt nevezte Schumpeter „kreatív pusztításnak”).¹

Tovább folytatva: a negyedik ciklus felívelő szakasza 1945 után kezdődött, a modern kor legnagyobb gazdasági növekedését produkálva, és 1973 körül fordult leszálló ágába, amely egyesek szerint ma is tart, mások szerint az új gazdaság kifermálódása az ötödik ipari forradalom kezdeti éveit jelenti (melyet én is valószínűnek tartok). Az már mindennapi tapasztalat, hogy a technológiaváltások átrendezik a kedvezőnek minősített telephelyeket: válságba kerülnek a bányászati-nehézipari városok, kiemelkednek a csúcstechnológiát, általában a tudás alapú gazdaságot jó minőségű munkaerővel, kellemes településkörnyezettel, kulturális légkörrel vonzó városok.

¹ Berend T. Iván bevezette a „periferikus strukturális válság” fogalmát, amelyben a régi szerkezetek lebomlását nem kísérte az új szerkezetek felemelkedése – például a posztkommunista Kelet-Európában (Berend T. 2002).

2.3. *Összefoglalva* megállapíthatjuk, hogy a Föld mindhárom nagy fejlettségi régiójában városnövekedési folyamatok játszódnak le, amelyek mechanizmusa eltérő, eredménye hasonló: a nagyvárosi koncentráció. A fejlett világ nagyvárosai maguk nemigen növekednek, ám nagy urbanizált tereket alakítanak ki közelebbi-távolabbi környékükön. Az emelkedő gazdaságok az iparosodás által kiváltott városnövekedés időszakát élik, sokszorosan nagyobb tömegeket vonzva a városokba, mint ez a 19. század Nyugat-Európájában történt. Végül hatalmas városok formálódnak a fejlődő világban is, a gazdaság elégtelen fejlődése mellett is, a kis- és középvárosi hálózat gyengesége, a falusi túlnépesedés kiváltotta tömeges bevándorlás, a magas természetes szaporodás következtében.

3. Hogyan alakulnak ki és működnek a globális városrégiók és hálózataik?

A globális városrégiók koncepcionális előfutárai *P. Hall* (1966), valamint *Friedmann* és *Wolf* (1982) világvárosai, bár a világ, melyre befolyásuk kiterjedt, nem foglalta magában az államszocialista országokat és a fejlődő országok nagy részét sem – a rugalmas termelés számai is sokkal ritkábbak voltak. „A városnövekedés szakaszai” című, már hivatkozott könyvemben magam is írtam arról, hogy az információs társadalom hálózatokba szerveződő településrendszereiben új típusú nagyvárosi csomópontok jönnek létre. A globális város első megfogalmazójának azonban *Saskia Sassen* tarthatjuk (1991).

Az első szerzők – *Sassen* is – a világgazdaságot, a globalizáció egészét irányító néhány nagyvárost: New Yorkot, Los Angeles, Londont, Tokiót nevezték „globális város”-nak. A világgazdaság irányításához azonban a tőkepiacok „parancsnoki” posztjain kívül egy-egy kontinensre, kontinensrészre, vagy egy-egy funkcióra kiterjedő befolyású másodlagos központok hálózata is szükséges. Így például Párizs európai központ, Szingapúr és Hongkong délkelet-ázsiai központ, Zürich globális bankközpont. A globalizált gazdaságot valójában a nemzetállamokkal, katonai szövetségekkel, regionális gazdasági integrációs szervezetekkel legalábbis egyenrangúan egy nagyvárosi hálózat is irányítja.

Budapest is része az európai nagyvárosi hálózatnak, Béccsel, Prágával, Varssóval osztozik a közép-európai régió irányításában. Bármekkora is legyen a nagyvárosi régió által elsődlegesen befolyásolt terület, ezeket mind összeköti a globalizációs folyamat, az egyes központokban keletkezett innovációs impulzusok végiggyűrűznek az egész városrendszeren. A globális városhálózat terjedését magyar példával illusztráljuk.

A rendszerváltozás után a magyar főváros gyorsan beépült az európai nemzetközi nagyvárosi rendszerbe. Ennek a gazdaság néhány év alatti tulajdoni, intézményi, ágazati-szerkezeti átalakulása, a transznacionális vállalatok megjelenése és a nemzetközi üzleti szolgáltatások tömeges elterjedése volt előfeltétele. Budapest a Kárpát-medence és Délkelet-Európa legfontosabb kapuvárosává fejlődhet, amely befogadja, feldolgozza és egy nagy nemzetközi régióba továbbítja a legfejlettebb városrégiókból érkező innovációkat, gazdasági hatásokat. Ezért is vagyunk érdekeltek Délkelet-Európa európai integrációjában.

Az európai nagyvárosi rendszerbe történő beépülés azt is jelenti, hogy a nagyvárosi régiók jellemző fejlődési elemei Budapesten is megjelentek. Ennek vizsgálata nem témája jelen dolgozatnak, csak a fő jellemzőket említjük:

- 1) *Átalakult a városi gazdaság.* Budapest ipari jellege erősen visszaszorult, létrejöttek a tudás alapú gazdaság alapjai, a városban jelentős üzleti szolgáltató, kutató-fejlesztő, oktatási és kulturális gazdaság koncentrálódik. Az átalakulási válság a budapesti állami nagyipar jelentős részét egyszerűen megszüntette, ám az agglomerációs övezetben nagyon sok új magánvállalkozás helyezte el ipari telephelyét. A budapesti nagyvárosi régió gazdaságában fontos maradt a szerkezetében modernizálódott ipar szerepe. A magyar ipar alkalmazottainak 17–18%-a dolgozik a fővárosban (40 éve még a fele).
- 2) *Megerősödött a város nemzetközi jellege.* Ennek egyik bizonyítéka, s egyben forrása az erős tőkevonzó-képesség (az 1990-es években kb. 15 milliárd USD működőtőke-befektetés történt a városban). A transznacionális vállalatok erős jelenléte eleve sokféle nemzetközi kapcsolatot vonz, Budapest több világcég számára regionális alközpont. Újjáélednek a Délkelet-Európa és Nyugat-Európa között közvetítő kapuvárosszerepek.
Terjedőben van a multietnikus jelleg, bár jóval szerényebb méretű, mint a nyugati nagyvárosokban. A városban állandóan vagy hosszabb ideig élők között vannak olyan etnikai csoportok (kínaiak, arabok), amelyek nem európai kulturális identitásúak és olyan befolyásos észak-amerikai és nyugat-európai csoportok, amelyek az elithez tartozván, hatásosan jelenítik meg, s a magyar népesség egy részére is kiterjesztik saját fogyasztási, kulturális vagy szabadidő-eltöltési szokásaikat (Barta 1998).
- 3) *A városi társadalmi egyenlőtlenségek erősödnek.* Jelentősen kibővült a gazdasági elit, a felső és felső középosztály, ám a középosztály – a többi félperiferikus nagyvároshoz hasonlóan – eléggé gyenge, nagy a leszakadók tömege és társadalomból kirekesztettek is nagy csoportot alkotnak.
- 4) *Formálódik a nagyvárosi régió,* a fővárosi agglomeráció kibővül és szerkezete átalakul, új településmorfológia és új településközi kapcsolatháló írható le. A nagyváros funkcionális övezetei átalakulnak, széttöredeznek, szétszóródnak, akár a városrégió kis- és középvárosaiban jelennek meg. Már említettem, hogy a kialakuló városrégió túlnő a statisztikai meghatározású budapesti agglomeráción, vagy a Budapestből és Pest megyéből kialakított Központi régión. A belső funkcionális tagoltságban sok az átmeneti jelleg. A felsőszintű üzleti szolgáltatások és a kormányzati intézmények a budapesti belvárosban összpontosulnak, de számos más – pl. vállalati – irányító funkció szóródott szét szigetszerűen, lakóövezetekbe ékelődve. A korábbi nagyipari övezetek – az ún. barnaövezetek – a nyugat-európai nagyvárosok kedvenc városrehabilitációs célpontjai – Budapesten nem ürültek ki, hanem kis- és középvállalatok telepedtek be, feldolgozóiparral, nagykereskedelemmel, raktározással foglalkozva. Az elit

lakóterületek – a bekerített lakóparkok – is megjelentek a korábban alacsony presztízsű lakóhelyövezetekben, a pesti oldal külső kerületeiben és korábban falusias, ingázók lakta agglomerációs községekben.

Erősen elkülönülnek a gazdag és a szegény elővárosok, agglomerációs községek. A budai oldal és újabban a pesti oldal északi-északkeleti peremtelepüléseinek népessége növekszik, jórészt a középosztály–felső középosztály tagjai települnek ki Budapestről, igényes építészetet, nagyvárosi szokásokat, kulturális elvárásokat jelenítve meg a nemrég még félfalusi településeken (s szenvedve a félfalusi infrastruktúra kényelmetlenségeitől). A délkeleti agglomerációs települések, ahol főleg a hagyományos és leépült nagyipar ingázói laknak, népességet veszítenek, gazdasági elmaradásuk érzékelhető. Ez együtt jár az ingatlanárak esésével, amely lecsúszó alsó középosztályi, nyugdíjas lakosokat, pályakezdő fiatal házaspárokat csábít kitelepülésre Budapestről.

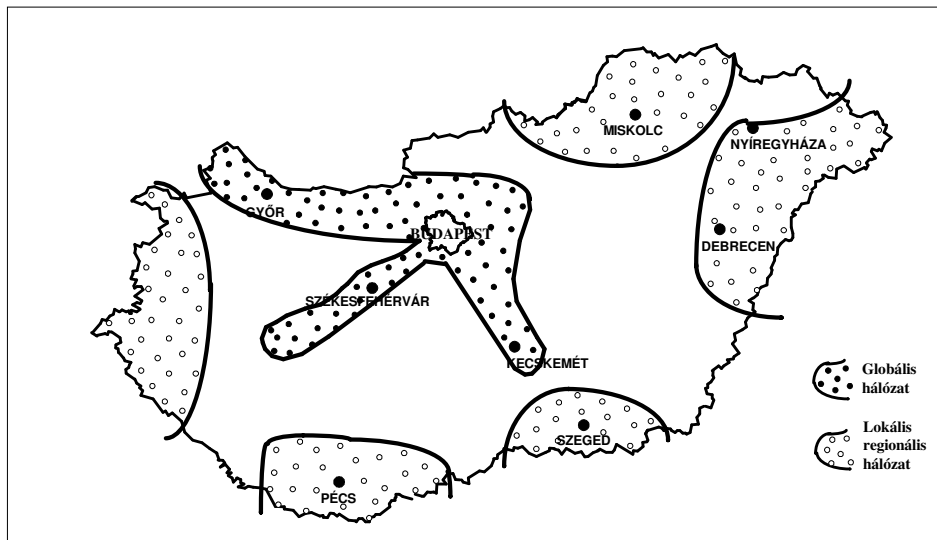
A budapesti nagyvárosi régió kormányzási-igazgatási struktúrája kialakulatlan. A nagyvárosi régiók igazgatása a világon mindenütt bonyolult, és eltér az átlagos települések közigazgatásától. A budapesti nagyvárosi régióban még nem alakultak ki azok a kormányzási technikák és szabályozások, amelyek a térség összehangolt és átfogó tervezését, területrendezési eljárásait, a településközi együttműködéseket biztosítanák. A nagyszámú, egymással rivalizáló önkormányzatra bomlás, az együttműködési kultúra gyengesége, a civil szerveződések erőtlensége alapvető fontosságú fejlesztéseket – például a városrégió tömegközlekedésének összehangolását – hűsít meg.

Budapest nem magányos befogadója és közvetítője a globális hatásoknak. E hatások a magyar településhálózatot hármasszorosítottá formálták (átszöve és részben átalakítva a hagyományos Budapest–vidék, Dunántúl–Alföld ellentétpárokat) (3. ábra). Az *első szint* a globális hálózat benyomulása a magyar településhálózatba. A legfontosabb térelem itt természetesen a budapesti városrégió, valamint e régiót Béccsel és a Balatonnal (Székesfehérváron át) összekötő tengelyek. Ezek – főleg a betelepült transznacionális vállalatok kapcsolatain keresztül közvetlenül kötődnek a nemzetközi hálózatokhoz. A *második szintet* kisebb kiterjedésű regionális hálózatok jelentik az országon belül és a határon kis távolságra átnyúlva. E helyi hálózatok csomópontjai a vidéki nagyvárosok; kapcsolódásukat az első szinthez a helyi kis- és középvállalatok termelési-piaci tevékenysége, az üzleti és lakossági szolgáltatások, az idegenforgalom és a kultúra-gazdaság szálai biztosítják. E kapcsolatokról kevés megbízható adatunk van, csupán esettanulmányok tudósítanak, hogy például a hazai beszállítói kör csak lassan bővül, viszonylag kevés, fejlett technológiájú középvállalat felel meg a nemzetközi nagyvállalatok igényeinek; e nagyvállalatok nyugat-európai beszállítóinak egy része Magyarországon is telephelyet hozott létre az ideletpült transznacionális vállalati egység kiszolgálására; a beszállítók földrajzi el-

helyezkedése kevésbé koncentrált, mint a nagyvállalatoké, de az ország fejlett régióiban nagyobb a sűrűségük. A *harmadik szintet* a hálózattól kimaradó, a dinamikus tengelyekhez-központokhoz nem kapcsolódó, többnyire elmaradott falusi/kisvárosi térségek jelentik. Ezek az ország minden részén előfordulnak – még a Központi régióban is –, a legnagyobb kiterjedésben a Tiszántúlon, azután Észak-Magyarországon és a Dél-Dunántúlon. Tulajdonképpen ez a településhálózati megosztottság az alapja az ország területi egyenlőtlenségeinek: a fejlett hálózatok megszakadása (például olyan dinamikus központok, mint Debrecen és Nyíregyháza környékén is) az elmaradottság fő okozója. (Ezt a felismerést a területfejlesztési politikában is érvényesíteni kellene.)

3. ábra

Globális és lokális városhálózatok Magyarország területén



A szerző szerkesztése.

4. Fenntartható-e a városnövekedés jelen üteme?

Utolsó kérdésünk a jövőre vonatkozik: fenntartható-e a városnövekedés (főleg a nagyvárosi növekedés) jelen üteme? Megvalósul-e *Doxiadis* harmincöt év előtti víziója, hogy az emberiség 10–500 milliós mamutvárosokba, pontosabban összefüggő urbanizált terekbe tömörül (*Doxiadis* 1967, 1968)? A városnövekedés valóban a fejlődés jele, a fejlődés elválaszthatatlan kísérője?

Nem először teszem fel ezt a kérdést. Az 1980-ban megjelent „Falvaink sorsa” című könyvemben (*Enyedi* 1980) például a városnövekedés jövőbeni lassulását feltételeztem, hivatkozva a legfejlettebb országok dezurbanizációs jelenségeire, az új gazdaság csökkenő munkaerőigényére és rugalmas településére, az informatika térhódítására, város és vidék fejlődési kölcsönhatására stb. Ezt írtam: „A viharos fejlődés ismert tényei ellenére a Föld népességének bő 2/3-a ma is falvakban él, az ENSZ becslései szerint még 2000-ben is 60%-a él majd falvakban. A legmerészebb városnövekedési előrejelzések is legfeljebb 50%-ra teszik a városi népesség arányát a jövő évezred elejére.” Nos, tévedtem. A valóság felülmúlta az akkor „legmerészebbnek” minősített előrejelzéseket.

Kutatói tapasztalataim, az elmúlt negyed század új jelenségeinek számbavétele alapján is úgy vélem, hogy a jelenlegi – a nagyvárosi régiókban összpontosuló – városnövekedés üteme és formája hosszú távon nem tartható fenn. Nem tartható fenn a környezetterhelés okán; nem tartható fenn a továbbterjeszkedő nagyvárosi régiók irányítási, térszervezési rendszere, a dráguló gazdasági externáliák okán; nem tartható fenn a megvárosok megbomló társadalmi egyensúlya okán. Végezetül ez utóbbi vonatkozásról, a városok társadalmi fenntarthatóságáról teszek röviden említést (*Polèse, Stren* 2000).

Amióta az „Our Common Future” című Brundtland-jelentést 1987-ben publikálták, a „fenntarthatóság” fogalma világszerte elterjedt, s értelmezésének, megvalósíthatóságának hatalmas a nemzetközi irodalma. A fenntarthatóságot e jelentés úgy fogalmazta meg, hogy „a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, mely úgy elégíti ki a jelen szükségletét, hogy nem rontja a jövő generációk esélyeit a saját leendő szükségleteik kielégítésére”. Most eltekintve attól, hogy a jövő generációk szükségleteit nehezen becsülhetjük fel, s a bioszféra védelme és a piacgazdaság szakadatlan növekedési igénye közötti konfliktus az elmúlt tizenöt évben nemigen enyhült, nem tehetünk úgy, mintha a „társadalom” ma kielégítené szükségletét, s nem kevesek pazarló fogyasztása állna szembe tömegek alapvető szükségleteinek kielégítetlenségével. A társadalmi és a környezeti konfliktusok összefonódásának a nagyvárosi régió az elsőrendű színtere. Ne feledjük, hogy a nagyvárosok többsége a fejlett világon kívül esik; a fejlődő világ nagyvárosaiban az infrastruktúra, az oktatásügy, az egészségügy fejletlen, szociálpo-

litika nem létezik, a szegénység iszonyú méretű felhalmozódása elhalványítja a környezetvédelmi aggályokat.

Nem kerülnek el a konfliktusok a fejlett országok gazdag és – messziről – csillogó nagyvárosait sem. E dinamikus, a világgazdaságot vezérlő nagyvárosok egyúttal a társadalmi marginalizálódás, jelentős méretű társadalmi csoportok kirekesztődésének a színterei, még a szociálisan érzékeny Európában is. A kirekesztettek nem egyszerűen szegények; hanem hajléktalanok, kiszorultak a munkaerőpiacról, a társadalombiztosításból, a nyugdíjrendszerből – kívül rekedtek a társadalmon. Az Európai Unió egyik új programja a „social inclusion”: a kirekesztettek visszavezetése a társadalomba. Az UNESCO is – 1995 óta – támogat kutatásokat a városok társadalmi fenntarthatósága témakörben.

A társadalmi fenntarthatóság olyan fejlődés, amely együtt jár a civil társadalom harmonikus fejlődésével; olyan városi életmódot alakít ki, amely a különböző kultúrájú és társadalmi hovatartozású csoportok elfogadható együttélését biztosítja, integrációját elősegíti, a lakosság mindegyik csoportjának életkörülményeit javítja. A társadalmi fenntarthatóság az egyenlőtlenségek és társadalmi szakadások mérséklésének fokában fejeződik ki. A globális versenyben való helytállást nemcsak a gazdasági siker, hanem a kedvezőtlen társadalmi következmények eredményes kezelése is jelenti. Azt a várost, amelyben felhalmozódik a szegénység, tönkremegy a természeti környezet, megromlik a közbiztonság – a tőke és a sikeres társadalmi csoportok is elhagyják. Rövid életű az a városi fellendülés, melynek gazdasági növekményéből kevesen részesülnek, a városi társadalom szövete szétszakadozik, erősödnek a társadalmi konfliktusok. Hangsúlyozni kívánom, hogy a társadalmi fenntarthatóság nem egyszerűen kormányzati (önkormányzati) feladat. Az a társadalmi csoportok, civil szerveződések, szakmai érdekcsoportok együttműködése nélkül nem valósítható meg.

A városok kormányozhatatlan méretűre duzzadásának, a környezetterhelés növekvő méretének, a városi társadalmak szétszakadásának, robbanás közeli feszültségei felhalmozódásának veszélyei ismeretesek. Képes lesz-e a piac-gazdaság rövid távú érdekeinek korlátozására, önkorrekcióna? Környezeti katasztrófák, társadalmi robbanások, háborús konfliktusok kényszerítenek-e ki új gazdasági-politikai paradigmát? A fejlett világ nagyvárosainak elöregedése, népességnövekedésének megtorpanása gazdasági lassulást eredményez-e, vagy más régiókból történő – további – bevándorlást a multikulturalizmus elterjedésével, esetleg újabb konfliktusaival? A nagyvárosi koncentrációt módosítja-e egy új dekoncentrációs folyamat, például az emelkedő gazdaságok kis- és középvárosi hálózatának erősödésével? Kialakul-e a falusi és városi terek új népesedési egyensúlya? Bár pályafutásom során már többször készítettem jövőforogatókönyveket, most, vagyis egy, a makrogazdasági és geopolitikai szempontból bizonytalan korban nem vállalkozom rá. A jövőscenáriók csak akkor számíthatóak, ha megglepetésmentes jövőt feltételezünk. Ezt jelenleg nem tudom feltételezni.

Irodalom

- Barta Gy. (szerk.) 1998: *Budapest – nemzetközi város*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Beluszky P. 2002: A magyarországi városhálózat átformálódása 1990 után. In *Regionális fejlődés Európában és Magyarországon*. Stratégiai Füzetek 12. Budapest, MEH Stratégiai Elemző Központ.
- Berend, I. T. 2002: Economic fluctuation revisited. *European Review*, vol. 10. no. 3. 305–316. p.
- Berg, L. van Den et al. 1982: *Urban Europe, vol. I. Study of Growth and Decline*. Oxford, New York, Pergamon Press.
- Doxiadis, C. A. 1967: Ecumenopolis: the Coming World City. In Toynbee, A. (ed.): *Cities of Destiny*. London, Thames Z. Hudson, 336–338. p.
- Doxiadis, C. A. 1968: *Ekistics—An Introduction to the Science of Human Settlements*. New York, Oxford, Oxford University Press.
- Enyedí Gy. 1984: *Az urbanizációs ciklus és a magyar településhálózat átalakulása*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Enyedí Gy. 1988: *A városnövekedés szakaszai*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Enyedí Gy. 2002: Nagyvárosi régiók. In *Az ötven éves Nagy-Budapest – előzmények és megvalósulás (Tanulmányok Budapest múltjából XXX.)*. Budapest, Fővárosi Levéltár, 9–27. p.
- Friedmann, J. – Wolf, G. 1982: World City Formation: An Agenda for Research and Action. *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 6. no. 3. 309–344. p.
- Hall, P. G. 1966: *The World Cities*. London, Weidenfeld & Nicholson.
- Jeney L. 2002: A nagyvárosok növekedésének területi jellegzetességei Európában. *Regionális Tudományi Tanulmányok*, 7. 133–161. p.
- Kondratiev, N. 1984: *The Long Wave Cycle*. London, Richardson & Snyder.
- Lados M. 1994: A városnövekedés szakaszai – urbanizációs ciklusok. In Rechnitzer J. (szerk.): *Fejezetek a regionális gazdaságtan tanulmányozásához*. 186–210. p.
- Polèse, M. – Stren, R. (eds.): *The Social Sustainability of Cities*. Toronto–Buffalo–London, University of Toronto Press.
- Rechnitzer J. 2002: A városhálózat az átmenetben, a kilencvenes évek változási irányai. *Tér és Társadalom*, XVI. évf. 3. 165–183. p.
- Sassen, S. 1991: *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton, Princeton University Press.
- Schumpeter, J. 1976: *Capitalism, Socialism and Democracy*. London, Allen & Unwin.
- Schumpeter, J. A. 1980 (1912): *A gazdasági fejlődés elmélete*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó.
- Scott, A. 2000: *The Cultural Economy of Cities*. London, Sage Publ.
- Sipos, B. 2002: The Long-term Cycles of Economic Life in Hungary and in the World Economy. In Varga, A. – Szerb, L. (eds.): *Innovation, Entrepreneurship, Regions and Economic Development*. Pécs, University of Pécs, 51–81. p.

AN URBAN WORLD – URBAN DEVELOPMENT IN THE ERA OF GLOBALIZATION

György Enyedi

The paper intends to answer the following questions:

- 1) how the recent urban development is modifying the urban network and city structures?
- 2) what is the reason for great city growth?
- 3) how global city networks are shaping and functioning?
- 4) will recent urban growth be sustainable?

1) First time in the history of mankind, at the beginning of the 21st century urban dwellers became in majority in the world population. The growth of large cities has been esp. spectacular: more than 300 cities have a population exceeding 1 million people. There are almost twenty cities having over 10 million inhabitants, more people than the total population of Hungary. The spatial structure of these megacities differs largely from the 19th century cities or the early 20th century urban agglomerations: they are rather large city regions, where cities of different sizes and functions form a horizontal (not necessarily hierarchical) network around a large city.

Large city regions have a new geography. In 1950, 11 out of the world 15 largest cities were located in highly developed countries, thus urban growth and economic development seemed to be clearly interrelated. In 2000, European cities disappeared from the top list; the most populous one, Paris city region, with its 10 million inhabitants ranked 19th. Developed world was represented by two Japanese (Tokyo, Osaka) and two US (New York, Los Angeles) cities; nine belonged to the rapidly growing emerging economies, two to the developing world. Consequently, there are different types of urban growth processes going on parallelly on the world.

2) What is the reason for the new wave of urban growth? Earlier, one supposed that the new structure of economy, and the new forms of communication technology make geographical concentration of the economy unnecessary. It didn't happen. In one hand, mass production and large industrial complexes didn't disappear from the world economy: they were re-located from developed regions to the emerging economies and developing countries. Industry-led urban growth attracted great masses from the countryside to the cities, esp. in Asia, where two countries, China and India house more than one third of the mankind.

In the highly developed countries, leading economic sectors-like high tech industries, R & D sectors, high level business services, cultural economy etc. – tend also to concentrate in large city regions for a) having a large local clientele b) to profit the presence

of innovation networks, the opportunity of interactive learning c) an easier information gathering, an elastic reaction on market fluctuations in metropolitan economic clusters.

In his earlier researches (carried out during the 1970's and 1980's) author elaborated a four stage model for modern (i.e. post industrial revolution) urbanization. These are as follows: I) urban explosion led by industrial take-off II) relative deconcentration (sub-urbanization, emerging small and medium-sized cities) led by structural changes in industry, and the emergence of the tertiary sector III) de-urbanization (decline of traditional urban centers) caused by the decline of mass production, and the propagation of multi-plant enterprises IV) the information age, led by the general use of the information technology. The stages of urbanization were explained by the theory of long economic waves (Kondratyev-cycles) using mostly Schumpeter's approach for discussing recent phenomena. In sum, author supposes, that Phase I is in full vigor in the emerging (mostly Asian and Latin American) economies whereas Phase IV is resulting the formation of large city regions in the highly developed countries.

3) Some of the cities have of global functions. These interrelated cities – the global cities – command world economy, in some of the cases more explicitly than nation states or international organizations. New York, Los Angeles, Tokyo and London were called by some authors as „global cities”, because their business influence covers the whole world. According to the opinion of this paper's author, the functioning of second and third rate global city centers – operating within a continent, or in a region or in a specialized function – are also necessary for a global city network (e.g. Paris like European center, Zürich like banking center – or Budapest, Prague and Vienna as Central European centers).

After the transition, Budapest became rapidly re-integrated into the European metropolitan system, as a third ranked global city. The paper analyses the characteristic features of this reintegration (1. restructuring of the urban economy 2. strengthening of international functions and multicultural urban life 3. new, more polarized social structure 4. development of a metropolitan region by the enlargement and transformation of the suburban zone).

4) Finally, the paper puts the question: is the present type of urban development sustainable? Social sustainability, according to the author, comprises such type of development, what includes the harmonious development of the civil society, guarantees an acceptable co-existence of different social and cultural groups of the urban society, contributes to social integration and improves the living conditions for all sectors of the population. Although the author is not ready to write future scenarios because of many uncertain elements, he supposes that growing social conflicts, growing environmental and growing difficulties and costs in managing large city regions may lead to a new stage of deconcentration in the future.

A SZERZŐ

1930-ban, Budapesten született, 1953-ban okl. közgazda diplomát kapott a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen. Egyetemi doktorátust 1958-ban, kandidátusi fokozatot 1962-ben, tudományok doktora fokozatot 1975-ben szerzett; 1982-ben az MTA levelező tagjának, 1990-ben rendes tagjának választották. 1999–2002 között az MTA alelnöke, jelenleg az Elnökség és a Vezetői Kollégium tagja. Tagja az Academia Europaeának (London) is (1990).

Pályája során egyetemeken és kutatóintézetekben dolgozott, így az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetében (1962–1983, osztályvezető, igazgatóhelyettes) és az MTA Regionális Kutatások Központjában (1894–1991 főigazgató, 1991– kutató professzor és a Tudományos Tanács elnöke). Egyetemi tanárként és kutatóként mintegy hét évet töltött külföldön (főleg Franciaországban és az USA-ban).

Kutatási érdeklődése egyetemi hallgató kora óta a területi egyenlőtlenségek keletkezési mechanizmusának feltárása felé fordult. Mind a regionális különbségek, mind a települési különbségek foglalkoztatták. Érdeklődése miatt különböző diszciplínákba sorolták: hol a közgazdaságtanhoz, hol a regionális tudományhoz, hol a gazdasági földrajzhoz, de a szociológiához is. Több nemzetközi projektet vezetett, így a Nemzetközi Földrajzi Unió Falusi Térségek Fejlesztése projektjét (1972–1984) – az Unió alelnöke volt 1984 és 1992 között –, az UNESCO Fenntartható Városfejlődés projektjét (1998–2001). A finn, a francia, a lengyel, a brit, a magyar és a horvát földrajzi társaságok tiszteleti tagja.

Tudományos eredményeit 18 könyvben, 300 tudományos közleményben tette közzé, 26 többszerzős művet szerkesztett. 1998-ban Széchenyi-díjat kapott.